

УКРАЇНСЬКИЙ ЕТИКЕТ ТА ГОСТИННІСТЬ

Постановка проблеми. Сучасне покоління не знає витоків власної культури поведінки. Всім добре знайомі поняття української ментальності або українських традицій, але мало хто знає про український етикет. Тому виникає необхідність для дослідження українського етикету та виокремлення його як окремого поняття.

Актуальність дослідження. Український етикет творився протягом багатьох століть. Він має власні особливості та власні витoki. Якщо нація не знає своєї історії та культури поведінки - вона перестає існувати. Досліджуючи своє минуле, наші традиції та етикет ми міцніємо духовно.

Мета статті. Відтворити історико-культурний процес виникнення і становлення українського етикету та гостинності, як соціокультурного явища, в різноманітних національних виявах.

Виклад основного матеріалу. Український етикет бере свій початок ще з давних часів. Перші письмові згадки про правила поведінки датуються 1076 роком. Цього року був виданий «Ізборник», побудований у вигляді бесіди батька з сином. На питання «Якій бути людині?» дається відповідь: «Перед людьми похилого віку - мовчазним, перед мудрими - слухняним, з рівними дружити, з молодшими - мати дружні взаємини. Не сміятися, коли це недоречно, бути сором'язливим, очі держати долі, а не вгору, не сперечатися. Найбільш за все людині треба утримуватися від непристойних слів». [7]

На початку XII століття виходить «Повчання Володимира Мономаха». Серед іншого багато суто етикетних порад. «Їсти і пити без особливого шуму, коли поряд старші - мовчати, до тих, хто розумніший, - прислухатися, старійшинам підкорюватись, з рівними та підлеглими жити в злагоді, вести бесіду без думки про обман, більше поринати в роздуми, не лютувати словом, не сваритися в бесіді, не сміятися занадто, сором'язливо вести себе зі старшими, з поганими жінками не спілкуватися, очі опустивши долі, а душу - у височінь, суєти уникаючи, не намагатися навчати недбалих при владі...», «...Куди не підете, де не зупинитесь, нагодуйте та напоїть злиденного, але більше за все шануйте гостя, звідкіль би він не прийшов: чи простого він звання, чи знатний - або ж посол, і якщо не можете привітати його дарунком — їжею та питвом привітайте, а вони ж, усюди буваючи, осплавлять людину по всіх землях - доброю чи злою...». [3]

Виникнення українського етикету невідривно пов'язане із українською ментальністю. Вона певною мірою відрізнялася від ментальності сусідніх народів, зокрема, росіян, на чому наголошував ще М. Костомаров у праці «Две русские народности». Так, характеризуючи етнопсихологію українців, вказував на такі визначальні риси, як демократизм, терпиме ставлення до чужинців, релігійну толерантність, чесність та відсутність прагнення підкорити і асимілювати інші народи. На думку Костомарова, принципові відмінності має українська громада як добровільне об'єднання людей на демократичних засадах, у якому кожний має право голосу, а російська община де «мир» є «мовби абстрактним словом чужої волі», поглинає особистість. Таким чином, основу нашої ментальності становить повага до ближнього, та до свободи. Саме свободі українці здавна віддавали найважливішу роль, не лише у розумінні незалежної держави, а й як свободі кожної людини. Завдяки цим ментальним особливостям в гостинному етикеті українців немає поділу за соціальним станом, що є надзвичайним для тогочасного світу. Окремо слід відзначити зпоконвічну релігійність українців. Саме на основі релігійності і склалися основні норми етикету українців. [4]

Слід наголосити на тому, що поняття український етикет є синонімом до українських традицій. Оскільки термін «етикет» з'явився на території України значно пізніше ніж у інших державах. Проте, відсутність терміну не означає відсутність етикетних норм, їх називали знайомим усім словом «традиції».

Гостинний етикет українців включає безліч суто етикетних норм. Насамперед, не прийнято було ходити в гості під час польових робіт, негативно засуджувалось гостювання в будні дні. В ці дні дозволялися відвідини родичів чи сусідів лише у господарських справах. Якщо гість прийшов у господарських справах, господар обов'язково запрошував його увійти у дім. Відмова сприймалась як глибока образа. [6]

Гість переступав поріг хати, і цим самим виявляв глибоку повагу до домочадців та їхніх предків, які за повір'ям, мешкали саме під порогом. Як зазначає Митрополит Іларіон: «За слов`янськими віруваннями, кожен, хто приходить у хату, стає під охорону родинного бога, а тому заборонялося таких людей кривдити. Скривдити гостя – це скривдити

родинного бога». [6, с. 64]

Господиня (чи господар), повинні були обов'язково посадити гостя за стіл, який накривали скатертиною і подати хліб з сіллю. Якщо гість не мав часу пригощатися за столом, тоді, його садили на лаву біля печі, яку протерали чистою ганчіркою. Гість обов'язково мусив присісти, хоч на декілька хвилин, оскільки у протилежному разі цю хату обминуть "старости". Іларіон з цього приводу зазначав: «Коли гість приходить до кого хоч би й за простою справою, мусить вступити в хату бодай на хвилину(...) Зазвичай гостя садовлять на найкращому місці в хаті...». [6, с. 65]

Етикет прийому гостей мав суттєву відмінність, від тих днів, коли спеціально приходили в гості. Заплановані гості приходили без запізнення. Вони обов'язково приносили із собою подарунки, які зазвичай були простими - це хлібина та кварта горілки.

Зайшовши в хату гість повинен скинути шапку чи інший головний убір. Повинен посміхнутися і привітатися зі словами: «Здрастуйте у вашій хаті, на хліб – сіль багатій». Прийшовши в гості вони спочатку віталися з чоловіком, а потім з його дружиною. Цим підкреслювався престиж голови сім'ї та повага до нього зі сторони гостей, які прийшли. [5]

Перш за все, на столі обов'язково мав лежати кусень хліба та щіпка солі. Вважалося, що той, хто скуштує кусень хліба з сіллю, дістане господнє благословіння і ніколи не посміє скривдити тих, хто частує. До XIX у багатьох селах було прийнято що перед тим як посадити гостя за стіл господиня мала помити йому ноги. [1]

Гостю відводилось найкраще і найзручніше місце в кімнаті де проходить трапеза. Дорогих гостей садили на покуть, тобто, почесне місце в хаті. Готували святкові страви та обов'язково господиня оселі пекла хліб. Господарі не повинні були сидіти під час трапези за стіл, а весь час ходити біля гостей підносячи їм їжу і припрошуючи їх їсти. Під час гостинної трапези виключної уваги надавали саме припрошенню до їжі та питва. Господар будинку повинен був припрошувати лише чоловіків, а господиня - виключно жінок. [5]

Гості не мали права починати самостійно пригощатися, не отримавши благословіння від господаря будинку. Кожну нову страву гості не мали права їсти до тих пір, поки господарі декілька раз методом примусу не заставлять їх спробувати. Гості не повинні були брати будь-що зі столу, а тим більше виходити під час трапези із-за столу. [2]

Господарі готували подарунки дітям, які передавали батьками, оскільки дітей не прийнято було брати в гості, їх залишали вдома.

Завершенням трапези, яка затягувалась на тривалий час була так звана церемонія «внесення хліба з сіллю». Гості дякували господарям за гостину і гостинність словами «Спасибі за хліб, за сіль, за кашу і милість вашу». [6]

Висновок: український етикет - це окремий та самостійний вид норм поведінки, що бере свій початок із давніх часів. Особливістю українського етикету є гостинність. Етикетні норми гостинності українців мають, як релігійний, так і язичницький характер. Істотна особливість української гостинності пов'язана зі специфічною системою спорідненості, що набула поширення серед українців (свояцтво, кумівство, тощо) і, з одного боку, виконувала роль внутрішнього механізму самоорганізації суспільства, а з іншого - передбачала рівноцінний, а не символічний подарунок у діючій схемі віддаровування. Виникнення українського етикету пов'язано з українською ментальністю, що має свій унікальний та неповторний характер. Саме українська ментальність дала поштовх до створення певних етикетних правил. Непоширеність терміну український етикет пов'язана із тим, що норми поведінки прийнято було називати традиціями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воропай О. І. Звичаї нашого народу: етнографічний нарис / О. І. Воропай – Київ: Оберіг, 1993. – 590 с.
2. Етнографія України / [за ред. С. А. Макарчука]. – Львів: Світ, 2004. – 518 с.
3. Культура і побут населення України / [за ред. В. І. Наулко]. – Київ: Либідь, 1993. – 285 с.
4. Мазуркевич О. П. Звичаєві норми етикету в традиційній культурі українців: навч. посіб. / О. П. Мазуркевич, В. П. Дячук – Київ: Ліра, 2017. – 218 с.
5. Пономарьов А. П. Українська етнографія: Курс лекцій / А. П. Пономарьов – Київ: Либідь, 1994. – 317 с.
6. Русавська В. А. Ритуали прийому гостя в українській гостинності / В. А. Русавська // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. - 2014. - № 1. - С. 62-68.
7. Изборник Святослава 1073 г.: сборник статей / [ред. Б. А. Рыбаков]. - М.: наука, 1977. – 313 с.